

‘Apolitik Bir Politik’: Türkiye’de Liberal Hareket

“Apolitical Politics” Liberal Movement in Turkey

Bengül Güngörmez Akosman*

“Tarih yapmak isteyen tarihi unutmalıdır” diye buyurur Fransız şarkiyatçısı Ernest Renan. Renan, hayatının son yıllarında yalnızca bilim ve akla inandığını yazmıştır. İnsanın problemlerini nihai aşamada bilim çözecektir. Pozitivizmin hâkim düşünce geleneği olduğu yıllarda sosyal bilimciler, toplumu ve insanı ele alırken, onu anlamaya çalışmak yerine onun nesnel (!) yasalarını bulmaya gayret ettiler. Tarihin, toplumun ve insan davranışının yasalarını bulmak hem geleceği tahmin etmeye hem de onu kontrol etmeye yarayacaktı. Geleceği kontrol edenler insan davranışını ve toplumların akibetini de kontrol edebilirdi. Tarih, yani geçmiş anlama ya da yorumlamadan uzak şekilde ideolojilere göre yeniden inşa ediliyordu. Renan’ın buyurduğu gibi, tarih, geçmiş unutuluyordu. Unutulmalıydı çünkü tarih, kutsal (Hristiyan, yahut Hristiyan Yahudi gelenek, İslamî, Budist..) tarihi; kefare, çile ve sınanmanın tarihiydi. Tarih insanın yarasıydı ve bütün kötülüklerin anası. Tarih insanın idare ettiği bir şey değil, onun başına gelendi. Halbuki gelecek aydınlık ve yönetilebilir olmalıydı, geleceğe dönük iyimserlik ve bir yeryüzü cennetine inanç, yani tarih felsefeleri Turgot’dan Condorcet, Comte ve Marx’a bütün ilerlemeci Aydınlanma düşünürlerinin müşterek noktası, fikirlerinin nihai kriteriydi. Onlara göre ontoloji ve tarih birbirinden tamamen ayrılabilirdi. Tarihin istikameti tahmin ve tayin edilebilirdi.

Yeni kurulan ulus devletler bu ilerlemeci pozitivist zihniyete dayanıyordu. Yasa koyucu elitler yeni tarih tasarımına göre -ilerlemecilik, progressivism, yani “-izm”, bir ideolojiye göre - yurttaşlarının davranışlarını kontrol etmeye yönelmişler ve bu amaçla siyasal ve sosyal kurumlarını düzenlemişlerdi. Bu konuda Bauman’ın *Yasa Koyucular ile Yorumcular* adlı kitabında kurduğu şu analogi son derece çarpıcıdır: Bauman’a göre, modern toplumlarda, yasa koyucunun işlevi bahçıvanlarınkine benzer. Bahçıvan bahçedeki ayrık

*Doç. Dr. | Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü | bengulg2000@gmail.com
Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 25, Sayı: 100, Güz 2020, ss. 201-205.

otlarını temizleyecektir. Yasa koyucular nesnel bilgiye sahiplikleri ölçüsünde iktidarlarını ve otoritelerini meşrulaştırırlar. Yasa koyucu, tıpkı bir bahçıvan gibi düzenleyici, terbiye edici ve denetleyicidir. Halk kültürüne ait ne varsa temizlenmelidir. Halk terbiye edilmelidir. Bu kontekstte rasyonel insan, gelecekte gelen hurafelerle (!) değil, rasyonel bilimsel bilgi ve eğitim vasıtasıyla yaratılmalıdır. (Bauman, 2012) “Halk mutsuz olduğunu bilmez, ona bunu biz öğreteceğiz” demiş, Lassaille.

Özellikle üçüncü dünya ülkelerinde yasa koyucunun bu kontrol etme ve düzenleme misyonu, pozitivist okullarda eğitimini tamamlamış ordu mensupları eliyle modernleşme adı altında gerçekleştiriliyordu. Türkiye de bu ilerlemeci, yasacı pozitivist eğilimden nasibini aldı. Tanzimat dönemiyle başlayan ve Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte radikalleşen modernleşme ve Batılılaşma hareketi, halkın kültürüne ve (İslamî) geleneğine muhalif bir şekilde geliştirdi. Hüsamettin Arslan’ın deyişiyle epistemik cemaatler geleneksel cemaatleri, Jakoben elitler İslamî geleneğe göre yaşayan bir toplumu tepeden inme yöntemleriyle ideolojileri doğrultusunda dönüştürmeye yöneldiler. (Arslan, 2018)

Ülkemizde sivil hükümetlere karşı gerçekleştirdikleri darbelerle ordu uzun yıllar yönetimde etkin ve söz sahibi oldu. Her etki, kendisine karşı tepkiyi doğurur. Bir hareketin anti- liği, muhtevasında hem kendisine karşı muhalefeti, hem de karşıt olduğu şeyi barındırır. Anti-gelenek geleneği, anti-İslam, İslam’ı, anti-pozitivizm pozitivismi, anti-rasyonalizm rasyonalizmi bünyesinde ihtiva eder. Türkiye’deki ilerlemeci, yasacı, pozitivist eğilimin (Askerî bürokratik elitler, İttihat ve Terakki, kurucu parti olarak CHP ve ortakları) karşısında fikir grupları ve hareket grupları ortaya çıktı; demokratlar, gelenekçiler, milliyetçiler, liberaller, İslamcılar, liberal (!) sol, radikal İslamcılar, feministler vb.

Bu hareket ve gruplar arasında Liberal Düşünce Topluluğu önemli bir boşluğu doldurdu. “... kendi kişisel fikrî seyrimden başlarsam, Anadolu’dan gelmiş bir ailenin çocuğu olarak devletin özel hayatımıza, sivil tercihlerimize müdahale ediyor olması gibi meselelere, darbelere karşı bir hassasiyetle büyüdüm.... Siyasetin ülkelerin kaderini değiştiren en önemli kurum olduğunu düşünüyordum.” İktibas ettiğim bu sözler Liberal Düşünce Topluluğu’na, *Liberal Düşünce Dergisi* ve *Liberte Yayınları*’na, kısacası liberalizmin Türkiye’de anlaşılması ve yayılmasına yıllarını vermiş bir emekçi olan Özlem Çağlar Yılmaz’a ait (Yılmaz, 2015). Yılmaz’ın ifadeleri ülkemizdeki liberal duruşun, sivil bir örgütlenme olarak Liberal Düşünce Topluluğu’nun ve *Liberal Düşünce Dergisi*’nin misyonunun karşılık geldiği temel meseleyi özetliyor: Otoriter yönetimlere, baskıya karşı olmak, baskıya karşı hareket etmek ve onun tesirlerini mümkün merteye sivil hayat üzerinden kaldırmaya

çalışmak, hülâsa özgürlük arayışı. Lakin bu sözlerde iki şey özellikle nazarı itibara alınmalı: İlk Anadolu'dan gelmiş bir ailenin evladı olmak ve ikincisi devletin özel hayata müdahale etmesi. Özlem Hanım'ın sözünü ettiği Anadolu'ya referans, sivil toplumun Batılı bir modele göre devlet ya da başka yapay kurumlar eliyle total biçimde yukarıdan aşağıya zorla dönüştürülmesinin veya şekillendirilmesinin eleştirilmesi (bu bir bakıma Kemalizmin de eleştirisidir) durumunda ortaya çıkarken, özgürlüklerin savunusunda ise Batılı değerler ön plana çıkar. Bu kontekstte solun savunmadığı, yahut solun yalnızca kendi çıkar grupları veya fikirdaşları için savunduğu özgürlükleri liberaller herkes için ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı yapmaksızın savunur. Türkiye'deki liberal hareketin tipik özelliği şudur: Beyaz Türklerin, ya da mevcut toplumun beyaz elitlerinin bir hareketi değil, referansını Anadolu'dan alan ama aynı zamanda eğitilmiş bir grubun hareketi.

Kendisi de bir solcu olan ve solcu yoldaşları tarafından tezleri nedeniyle afroz edilen İdris Küçükömer'in zamanında çok tartışılan –özellikle sol kesim tarafından bugün sürekli yanlışlığı ispatlanmaya çalışılan – tezi şuydu: Batılı emsalleriyle mukayese edildiğinde, Türkiye'nin sağcıları ile solcuları yer değiştirmiştir. Sol, değişime karşı, devletçi, üretim güçlerinin, yani serbest teşebbüsün gelişimine karşı ve yukarıdan aşağı otoriter bir örgütlenmenin savunucusu iken, sağ (geniş İslamcı halk kitleleri) ilerici, değişim taraftarı, kadir-i mutlak devletin küçülmesini, çoğulculuğu ve serbest teşebbüsü savunmaktadır. (Küçükömer, 2007).

Sol merkezde konumlanırken sağ periferiyi temsil eder (bugün Ak Parti'nin iktidara gelişiyle bu durum büyük ölçüde değişmiş ya da değişmektedir ancak beyaz elitler konumlarını kaybetmemek adına demokrasi dışı kimi müdahalelere zaman zaman psikolojik (!) destek vermektedirler). Liberaller bu çerçeveye dahil olurken solculara ve Kemalist kesime, yani beyaz elitlere değil, sivil toplum başlığı altında sözü edilen geniş halk kitlelerine destek verirler. Türkiye liberallerinin Batılı emsallerinden farklı olarak yüklendiği çifte bir yük vardır; onlar hem Anadolu'ya referansla söz konusu geniş halk kitlelerinin haklarını hem de eğitilmiş oldukları ve dünyayı takip ettikleri için siyasi ve ekonomik liberalizmin temel aldığı "Batılı" değerleri savunurlar. Bu aynı zamanda liberallerin paradoksudur. İkisinin uzlaşması kimi zaman zordur. Liberallerin temel sıkıntılarından birisi tam da bu iki eğilimi uzlaştırma problemidir ve liberallerin toplumsal olaylara karşı tavır alışlarında söz konusu paradoks sık sık açığa çıkar. Söz gelimi, liberallerin Gezi meselesinde, 15 Temmuz Darbe girişiminde ve Fetö meselesinde ayrışmalarının ve birbirleriyle çekişmelerinin temel sebeplerinden birisi budur. Batılı değerleri savunurken aynı zamanda emperyalistlere karşı memleketinin tarafında

olmak tipik bir liberalin temel meselelerinden biri haline gelmiştir. Memleketinden taraf olmak seküler – sekülarist değil seküler, yani dünyevileşmeyi bir ideoloji haline getirmemiş, dünyaperest olmayan - Lakin ‘sekülarist’ bir liberal emperyalizmle hesaplaşamaz, Küçükömer’in bahsini ettiği baskıya uğrayan İslamî halk kesimlerinden taraf olması zordur. (Elbette liberaller de Türkiye’deki bütün ideolojik gruplar gibi homojen bir topluluk değildir. Siyasi ve kültürel olarak farklı eğilimde – muhafazakâr, demokrat, milliyetçi, sol liberal (!).. - insanları içine alır. Bununla birlikte liberal hareketin başlamasında, sürdürülmesinde ve şekillenmesinde mühim bir rol üstlenen Atilla Yayla’nın ismini ve entelektüel tesirini burada mutlaka anmak gerekir. Yayla, sekülarist liberallerden farklı olarak söz konusu paradoksu aşmada, sekülarist elitlerden ya da emperyalistlerin işbirlikçilerinden değil, dindar olsun ya da olmasın halk kitlelerinden yana taraf olmuştur. Bu konuda Yayla’nın kritik anlarda kaleme aldığı yazılarına ve kitaplarına bakılabilir.)

Ülkemizdeki bir diğer önemli mesele de ‘din’ meselesidir. Genelde liberalerin dine karşı tutumları, temel hak ve özgürlükleri savunuları çerçevesinde şekillenmiştir ve Anadolu’ya referansları nedeniyle dine ve dindarlara bakışları sol-Kemalist çevrelerin dine ve dindarlara bakışıyla aynı değildir. Ülkemize girişi itibarıyla laiklik bir devlet ideolojisi olarak tesis edildiğinden, - dolayısıyla laiklikten değil, ancak laisizmden, yani bir ideolojiden söz edebiliriz – devlet, siyasal kurumları aracılığıyla dindar vatandaşlarını bu ideolojiye göre şekillendirmeyi kendine misyon edinmiştir. Laiklik Batı’da devleti alâkadar eden bir mefhum iken Türkiye’de laiklik vatandaşa cezai kaidelerle uygulanan bir ölçüm aracı, cetvel olmuştur. Liberaller bu ihtilafta devletin değil, vatandaşın tarafında olmuş, dindar bireylerin haklarını siyasi liberalizmin sunduğu çerçevede savunmuşlardır. Yine son dönemde dindarlığın siyasallaşmasının ve İslam’a referansla yapılan siyasetin de sözü edilen laisizme tepkiden doğduğu söylenebilir. Türkiye’de dindar halk kesimleri modernleşme ve Batılılaşma cereyanından etkilenmiş, siyasallaşarak, bir anlamda onlar da siyasî manada sekülerleşmiştir. Geniş dindar halk kesimlerini temsil eden temsilciler iktidara geldiklerinde laisizmi yumuşatmak yönünde politikalar izlerken, darbe tehdidine maruz kaldıklarında liberaller meşru demokratik siyaseti savunmuşlar ve uzun yıllar süren davalarında onlara koşulsuz, yani iktidarı paylaşmak veya iktidardan pay almayı talep etmeksizin destek vermişlerdir.

Türkiye’deki liberallerin diğer ideolojik gruplardan en önemli farkı iktidara talip olmamaları, bir sivil toplum örgütü bünyesinde faaliyette, fikir teatisinde ve savunusunda bulunmalarıdır. Soldaki pek çok fraksiyonun, dinî grupların ve pek çok sözde sivil toplum örgütünün iktidara talip olduğunu ve bunun için siyasî aksiyonda bulunduğunu, hatta kimi zaman seçilmiş iktidarı

devirme girişimlerinde bulunan güçlerle ittifaklar yaptıklarını düşündüğümüzde, liberallerin 'apolitik politikliği' ülkemiz için pek kıymetli ve kolay kolay bulunamayacak bir nimettir.

Kaynakça

- Arslan, Hüsamettin, 2018. *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Zygmund, 2012. *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Küçükömer, İdris, 2007. *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*, Bağlam Yayınları, Ankara.
- Yayla, Atilla, 2013. *Gezi Parkından Tahrir Meydanı'na: Diren Demokrasi*, Kaldırım Yayınları, İstanbul.
- Yayla, Atilla, 2017. *İki Cumhuriyetin Kavgası*, Liberte Yayınları.
- Yayla, Atilla, 2017. *Şanlı Direniş: 15 Temmuz*, Liberte Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Özlem Çağlar, 2015. "Liberalizm, Türkiye ve Liberal Düşünce Topluluğu Üzerine", Röp. Serpil Yıldırım, *Liberal Düşünce Dergisi*, S. 80, ss. 173 - 187.